

Erfgoedrapport Breda 30

Breda Pennendijk 44 Ulvenhout

Inventariserend veldonderzoek
door middel van proefsleuven

drs. Joeske Nollen,
Lina de Jonge MA

Gemeente Breda

COLOFON

Titel: Breda Pennendijk 44 Ulvenhout
ErfgoedRapport Breda 30

Auteurs : drs. J. Nollen, L. de Jonge MA
Redactie: drs. F.J.C. Peters
Eindredactie en autorisatie: drs. J.P.C.A. Hendriks

Veldwerk: drs. J. Nollen, L. de Jonge MA, J. Harmanus, vrijwilligers gemeente Breda
Senior archeoloog: drs. F.J.C. Peters

Ontwerp en lay-out: Studio Maaïke Klijn
Druk: Verhoek Printing Consultants

ISSN: 2210-9552

© Gemeente Breda, 2010

Directie RO
Afdeling Stedenbouw en Erfgoed
Postbus 90156
4800 RH Breda

Breda

Pennendijk 44

Ulvenhout

Inventariserend
proefonderzoek
door middel van
proefsleuven

Inhoudsopgave

1	Inleiding – 7
2	Ligging en aard van het terrein – 9
3	Landschappelijke gegevens – 13
4	Archeologische achtergronden – 15
5	Doelstelling – 17
6	Werkwijze – 19
7	Resultaten – 21
8	Conclusie – 25
9	Waardering en aanbeveling – 27
10	Literatuur en afbeeldingen – 29
<i>Bijlage 1</i>	Sporenlijst – 31
<i>Bijlage 2</i>	Vondstenlijst en aardewerk determinatielijst – 32
<i>Bijlage 3</i>	Alle sporenkaart – 33
<i>Bijlage 4</i>	Kaart Actueel Hoogtebestand Nederland – 34

1

INLEIDING

In opdracht van N-Joy Life is op 29 april 2009 een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven uitgevoerd op een terrein gelegen aan de Pennendijk 44 in Ulvenhout.

Aanleiding voor het onderzoek zijn de plannen voor de bouw van twee nieuwe woningen, waarbij de bestaande woning en opstallen gesloopt worden (afb. 2). Voor de nieuwbouw zullen bodemverstorende werkzaamheden worden uitgevoerd waarbij de verstoring dieper is dan 30 centimeter en de oppervlakte groter is dan 100 m².

Het doel van het Inventariserende Veldonderzoek door middel van proefsleuven is op een snelle en betrouwbare wijze inzicht te verschaffen in de aanwezigheid van archeologische resten in het plangebied. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardeselling te kunnen komen. Belangrijk is dat op basis van het inventariserende veldonderzoek een beslissing kan worden genomen of verder (voor)onderzoek in het gebied noodzakelijk en verantwoord is.

Administratieve gegevens

Provincie Noord-Brabant

Gemeente Breda

Plaats Ulvenhout

Toponiem Pennendijk 44

Objectcode BR-225-09

Noord-coördinaten 114.760 / 395.365, 114.780 / 395.380

Zuid-coördinaten 114.805 / 395.340, 114.785 / 395.325

Kaartblad 50 B

Onderzoeksmeldingsnr. 34783

Opdrachtgever Babette Melchers / Ingrid Janssen, N-Joy Life

Bevoegd gezag Gemeente Breda

Uitvoerder Gemeente Breda, Bureau Cultureel Erfgoed

Senior archeoloog drs. Erik Peters

Veldarcheoloog drs. Joeske Nollen

Veldtechnicus Lina de Jonge (MA)

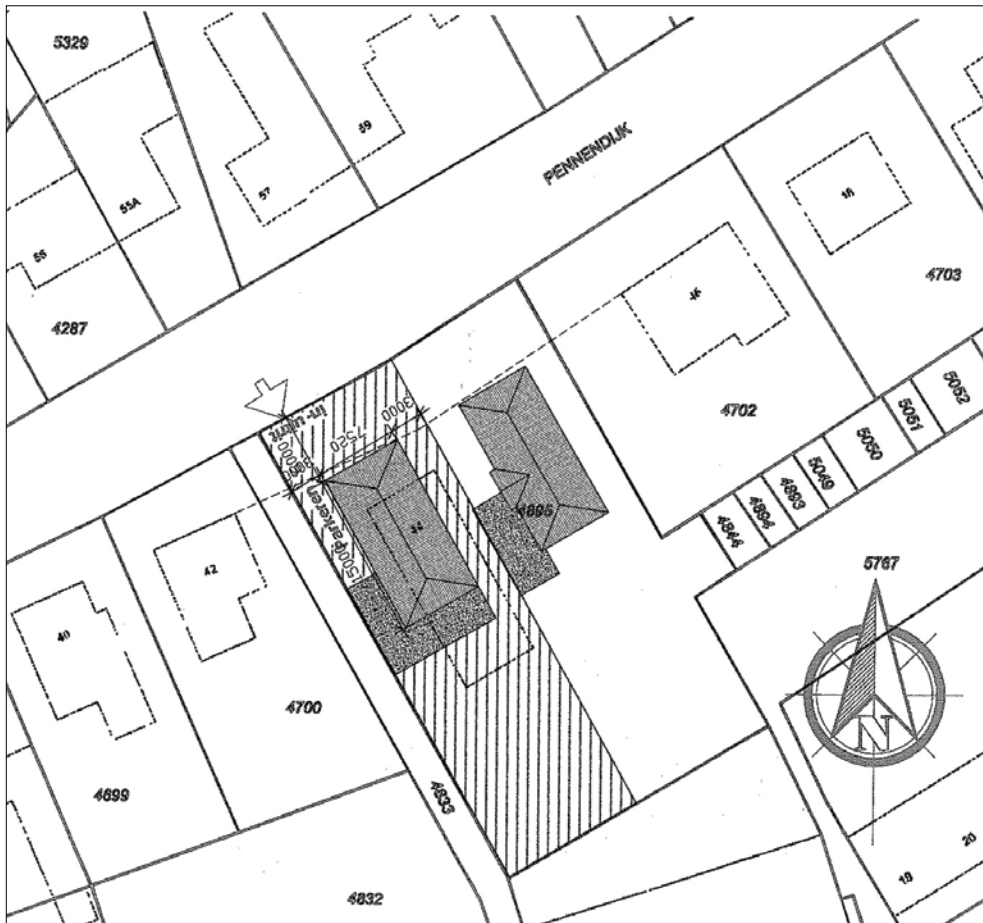
2

LIGGING EN AARD VAN HET TERREIN

Het plangebied ligt ten zuiden van de Pennendijk te Ulvenhout en wordt in het oosten en westen begrensd door percelen aan de Pennendijk, en ten zuiden door de achterzijde van een perceel aan het Steenland (afb. 1). Het perceel heeft het perceelnummer D 4895. De totale oppervlakte van het perceel is 1245 m², waarvan ongeveer 200 m² door de geplande werkzaamheden verstoord gaat worden. Het perceel was tot voor kort deels bebouwd en deels in gebruik als tuin.

Afb. 1
**Plangebied
Pennendijk 44**
op topografische
ondergrond

Afb. 2
**Voorgenomen her-
inrichting plangebied**
(informatie opdracht-
gever)

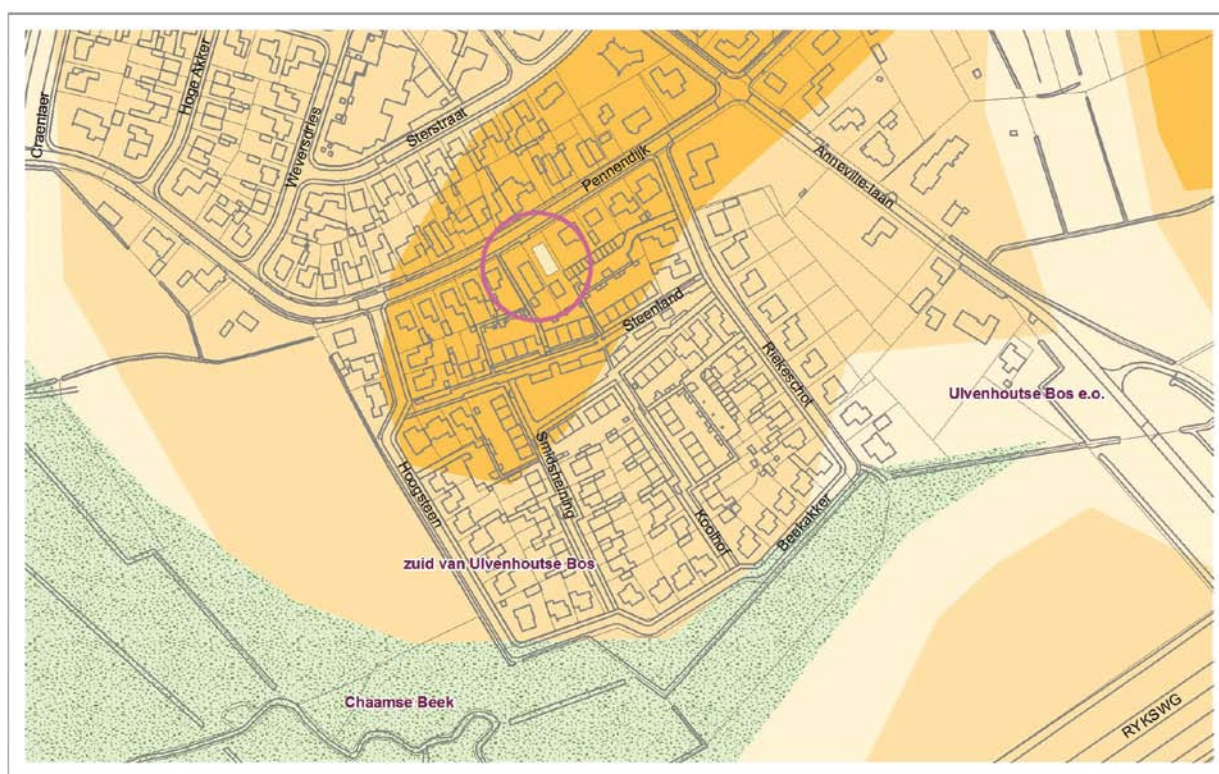
3

LANDSCHAPPELIJKE GEGEVENS

Het plangebied ligt ten zuiden van de dorpskern van Ulvenhout en wordt op de geomorfologische kaart gekarteerd als een gebied met terrasafzettingsswelingen (code 3L12).¹ Op de bodemkaart is het plangebied gekarteerd als een hoge zwarte enkeerdbodem, bestaande uit leemarm en zwak lemig fijn zand (code zEZ21). Vaak is de humeuze bovenlaag 70-80 cm dik met daaronder (een rest van) een humuspodzol. De grondwatertrap is VI, waarbij de gemiddeld hoogste grondwaterstand 50 – 80 cm onder maaiveld bedraagt en de laagste grondwaterstand 160 – 230 cm onder maaiveld is.²

Ten zuiden van het plangebied ligt het laatste deel van het dal van de Chaamse Beek, vlak voor de aansluiting op het dal van de Mark (afb. 3).³

Afb. 3
**Landschappelijke
situatie** (plangebied
is rood omcirkeld)

Het plangebied ligt op een hoge dekzandrug, Zuid van Ulvenhoutse Bos genaamd, die volgens Leenders niet is ontgonnen. Het is een smalle langgerekte rug ten zuiden van het

Ulvenhoutse Bos, gelegen op de lage dekzandrug, eveneens Zuid van Ulvenhoutse Bos genaamd (afb.3).⁴

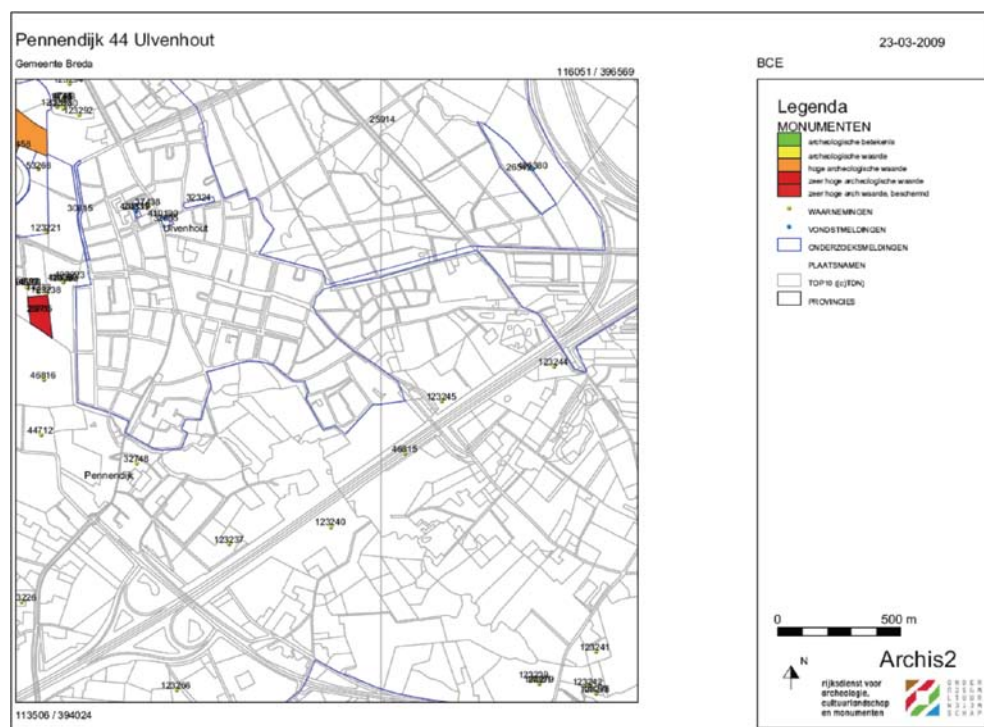
Er is rond 1832 geen bewoning bekend in het plangebied. Het is in gebruik als akkerland, maar ook gedurende een periode als bos vanaf het eind van de 19de eeuw tot midden jaren dertig van de vorige eeuw. Vervolgens is de huidige woonwijk in de jaren tachtig van de 20ste eeuw gebouwd.⁵

4

ARCHEOLOGISCHE ACHTERGRONDEN

In de nabije omgeving van het plangebied liggen geen archeologische monumenten. In de dorpskern van Ulvenhout, ten noordwesten van het plangebied is een terrein van zeer hoge archeologische waarde aangewezen in verband met Karolingische sporen die zijn aangetroffen op de plaats waar de Chaamse Beek in de Mark stroomt. Het plangebied ligt net buiten een inventarisatie van het gebied Ulvenhout-Galder, dat in 1995 door RAAP is uitgevoerd (onderzoeksmeldingsnummer 10017). Uit deze inventarisatie blijkt dat in de periode van jagers-verzamelaars het onderzochte gebied intensief bewoond moet zijn geweest op zowel de hoger gelegen delen in het landschap als de overgangsgebieden van hoge naar lage delen in het landschap. Door latere activiteiten worden vindplaatsen uit deze periode vaak niet meer in tact aangetroffen op de hoger gelegen dekzandruggen. In de omgeving van het plangebied zijn in het beekdal van de Chaamse Beek verschillende losse vondsten uit de steentijd aangetroffen (waarnemingsnummers 123240, 123244, 123245, waarnemingsnummer 123237 wordt niet in dat rapport behandeld). Vanaf het neolithicum worden vooral de hoger gelegen delen in het landschap bewoond en beakkerd, waarbij vooral in de ijzertijd een groot areaal werd gebruikt (celtic field systeem). Tijdens de inventarisatie in 1995/2000 zijn verschillende vindplaatsen op de hoger gelegen delen direct ten oosten van de rivier de Mark, bij het landgoed Wolfslaar en ten zuiden van Ulvenhout bij de Chaamse

Afb. 4
Archiskaart met
archeologische
monumenten, onder-
zoeksmeldingen,
waarnemingen en
vondstmeldingen
(plangebied is rood
omcirkeld)

Beek aangetroffen.⁶ In het zuiden is in 1978 een vondstmelding gedaan waar geen verdere informatie over bekend is (waarnemingsnummer 46815). Voor een overzicht van waarnemingen, vondstmeldingen en onderzoeksmeldingen in Archis, zie afb. 4.

Ten noordwesten van het plangebied is grootschalig onderzoek uitgevoerd dat betrekking heeft op de nederzettingsdynamiek en het ontstaan van het cultuurlandschap in Breda-West (Moskes, Steenakker, Huifakker en Emerakker en het tracé van de HSL/A16). Het is gebleken dat vooral de hoger en vruchtbare gelegen dekzandruggen met name vanaf de bronstijd tot aan de middeleeuwen intensief bewoond en gebruikt zijn geweest.⁷

5

DOELSTELLING

Archeologisch onderzoek in West-Brabant is tot voor kort vrijwel uitsluitend gericht geweest op de ontwikkeling van de laatmiddeleeuwse stadskernen.

Onderzoek naar de plattelandsbewoning uit het verleden is pas sinds 1995 van de grond gekomen. Ten westen van Breda is sinds 1998 archeologisch onderzoek uitgevoerd waarbij de bewoning in relatie tot het landschap centraal staat. Er wordt gekeken naar nederzettingsdynamiek en het ontstaan van het cultuurlandschap.

In de omgeving van Breda kunnen archeologische sporen en vondsten worden aangetroffen uit het paleolithicum tot en met het neolithicum, maar deze worden niet op grote schaal aangetroffen.

Archeologisch onderzoek in de nabije omgeving heeft uitgewezen dat het dekzandlandschap van Breda-West vanaf de bronstijd (circa 2000 v.Chr.) vrij intensief bewoond is geweest. Hierbij is tevens een nieuw beeld ontstaan van de bewoning in de ijzertijd (500 v. Chr. tot begin van de jaartelling), Romeinse tijd (begin van de jaartelling tot circa 400 na Chr.) en vroege middeleeuwen (450-1050 na Chr.). Achterliggend doel van het onderzoek is het zo compleet mogelijk onderzoeken van enkele dekzandruggen in het landschap waardoor een duidelijk beeld gevormd kan worden van de bewoningsgeschiedenis, de ontwikkeling van de bewoning in de regio en het gebruik van de ruimte in al zijn aspecten op deze landschappelijke eenheden. In de late middeleeuwen en nieuwe tijd neemt de hoeveelheid activiteiten – en de archeologische overblijfselen daarvan – toe. Voor de gemeente Breda zijn naast de sporen uit de bronstijd tot en met de vroege middeleeuwen ook de sporen uit de late middeleeuwen (de periode van stadsontwikkeling), de sporen verbonden aan de Nassaus en de sporen uit de Spaanse tijd van groot belang.

Het landschap waarin de mensen gedurende de bewoningsperiode woonden is op diverse wijzen ingericht en gebruikt. De nalatenschap van deze inrichting en het gebruik daarvan geeft ons weer de mogelijkheid inzicht te krijgen in het leef- en denkpatroon van de bewoners gedurende de late prehistorie en de middeleeuwen. De vraagstellingen bij dit thema beslaan een breed geheel, van nederzetting tot begravingen. Het doel is een beeld te creëren van het leven in de regio Breda. De aandacht bij het onderzoek naar het natuurlijke landschap is met name gericht op de niet door de mens beïnvloede omgeving c.q. die aspecten van de natuur die uiteindelijk het menselijk handelen hebben beïnvloed. Bij dit onderzoeksthema staat de ontstaanswijze van het gebied centraal. Er kan namelijk naast de landschappelijke ligging van de vindplaatsen ook een beeld verkregen worden van de ruimere regio.

De volgende gebiedsspecifieke onderzoeksvragen zijn geformuleerd, die aan de hand van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek beantwoord zouden moeten kunnen worden:

- Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?
- Zijn er sporen uit het neolithicum, de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?
- Hoe is het gebied gebruikt vanaf de middeleeuwen? Is er sprake van middeleeuwse bewoning?
- Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
- Is er sprake van een plaggendeek en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?
- Is er bebouwing aanwezig geweest?
- Zijn er nog andere (bewonings)sporen?
- Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd?
- Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?
- Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

Naast deze gebiedsspecifieke onderzoeksvragen dient aandacht te worden besteed aan onderstaande onderzoeksthema's en vraagstellingen die vanuit het totale archeologisch onderzoek in Breda-West zijn vertaald.

Het onderzoek betreft een proefsleuvenonderzoek (IVO-P) ter plaatse van de voorgenomen zone met bodemingrepen. Bij het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen richtinggevend:

Landschap

- Hoe zag de paleogeografie er uit? Wat is de geomorfologische achtergrond van het huidige landschap? Wat is de hydrologische ontwikkeling in het gebied?
- Welke ontwikkelingen van het landschap en het milieu vonden gedurende deze periode plaats en welke invloeden hadden deze op het leefmilieu van de mens?

Flora/fauna

- Wat was de aard van de begroeiing van het landschap gedurende de periode late prehistorie tot en met de middeleeuwen en welke invloeden had deze op de leefwijze van de mens?
- Welke wilde dieren kwamen in de vrije natuur in de omgeving van de nederzetting voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Welke gedomesticeerde dieren kwamen in de omgeving van de nederzetting voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Het verkrijgen van informatie over de lange termijnontwikkeling van de vegetatie in de regio; de verhouding tussen de gebruikte en niet-gebruikte ruimte; de agrarische economie; de voedsleconomie; het gebruik van ruimte in huizen en op erven.

Bewoning / Nederzetting

- Zijn er nederzettingssporen op het terrein aanwezig en welke datering hebben zij?
- Hoe is de bewoning gestructureerd – losse erven of geconcentreerde bewoning? Is het mogelijk complete erven op dit terrein uit enige periode te onderzoeken?
- Wat is de verklaring voor de locatiekeuze ten opzichte van het 'natuurlijke' landschap en indien mogelijk het cultuurlandschap?
- Welke relatie is er te leggen tussen eventueel in tijd opvolgende elementen in het landschap (bv nederzettingssporen en begravingen uit uiteenlopende perioden)?
- Is er een koppeling mogelijk tussen de archeologische en de historische gegevens en archieven en welke relevantie of betekenis heeft dit?
- Welke dieren (gedomesticeerd en wild) kwamen in de nederzetting zelf of in de omgeving daarvan voor, zowel op het land als in het water, wat was de aard van de relatie van de mens met deze dieren en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens ter plaatse van de archeologische vindplaats?

Verkaveling

- Zijn er sporen van verkaveling in het terrein, en zo ja wat is de aard en de wijze van aanleg van de verkaveling (sloten, greppels, afrastering, etc.)?
- Wat is de vorm van de verkaveling en omvang van de omgrensde percelen, zowel binnen als buiten een eventuele nederzetting?
- Welke relatie is er te leggen tussen de perceelgrenzen en de vroegste kadasterkaarten?
- Waarvoor zijn de kavels gebruikt?

Infrastructuur

- Komen er in het gebied sporen van paden, wegen en voorden voor en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Komen er in het gebied waterbeheerstructuren voor zoals dijken, gemalen, stuwen en (afwatering)sloten en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Wat is de relatie tussen de gebouwen en de diverse elementen van de infrastructuur?
- Wat is de relatie tussen de vormen van infrastructuur en de historische gegevens over paden en wegen?

Vestingbouw

- Zijn in het onderzoeksgebied sporen van vestingbouw of linies (onverstoord) aanwezig?
- Welke fasen uit de vestingbouw zijn op het terrein aanwezig?
- Zijn de sporen van vestingbouw te koppelen aan de vestingkaarten (uitgave gemeente Breda 2008)?

Complextype/Ensemble

- Hoe kan de locatie beschreven worden in termen van ensembles van sporentypen en -clusters? Het gaat erom ensembles te typeren opgebouwd vanuit de meest enkelvoudigste elementen.

dige vorm tot de meest samengestelde vorm. Deze getypeerde (representatieve of juist uitzonderlijke) ensembles hebben de functie van bouwsteen in de beschrijving van de aard van het gehele complextype.

- Het verkrijgen van inzicht in de lange termijnontwikkeling van de bewoning in de regio en daaraan gerelateerd het gebruik van de ruimte.
- Inzicht krijgen in de begrenzing en het karakter van de bewoningssporen; inzicht krijgen in de ruimtelijke en chronologische relatie tussen bewoningssporen uit verschillende perioden; vraagstukken omtrent continuïteit en discontinuïteit in bewoning beantwoorden; inzicht krijgen in de functie en het gebruik van zones in het landschap, bijvoorbeeld de situering van 'site' en 'off-site', nederzetting en grafvelden, dekzandrug en beekdal.

Op basis van het inventariserende veldonderzoek dient uitspraak te worden gedaan over de eventuele aanwezigheid van archeologische relictten in het plangebied. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen, op basis waarvan vervolgens een selectieadvies opgesteld wordt. In dit advies kunnen maatregelen voor vervolgonderzoek en eventueel behoud worden opgenomen. Het definitieve selectiebesluit is voorbehouden aan het bevoegd gezag, het Bureau Cultureel Erfgoed van de gemeente Breda.

6

WERKWIJZE

Tijdens het inventariserend veldonderzoek is het terrein door middel van een werkput met een lengte van 19 meter en een breedte van 8 meter onderzocht. De werkput is noord-west-zuidoost georiënteerd en is aangelegd op het oostelijke gedeelte van het terrein daar waar een woning is gepland. In overleg met Hans Koopmanschap (waarnemend senior KNA-archeoloog) is besloten de werkput richting het zuiden iets langer te maken. Met een graafmachine met gladde bak is eerst de A-horizont (bouwvoor plus restant van plaggende) verwijderd en vervolgens is een archeologisch leesbaar vlak aangelegd met een totale oppervlakte van ongeveer 152 m². Het vlak is gefotografeerd, gewaterpast en getekend. De vlakhoogtes zijn om de vijf meter gemeten langs twee lijnen in de put met een afstand van vier meter. Het vlak en de stort zijn na aanleg met een metaaldetector afgezocht. Het oostelijke profiel en een deel van het noordelijk profiel van de werkput zijn gedocumenteerd. Alle sporen in de werkput zijn gecoupeerd, gedocumenteerd en afgewerkt. De meetlijnen zijn via vaste punten net buiten de werkput nauwkeurig gekoppeld aan het Rijksdriehoeksnet. Tijdens het onderzoek is gewerkt conform het Programma van Eisen en de KNA 3.1.

Afb. 5
De locatie van
de werkputten
aangegeven in
huidige topografie

7

RESULTATEN

7.1 Ondergrond en stratigrafie

In zowel het oostelijke als het noordelijke bodemprofiel is te zien dat de C-horizont wordt afgedekt door een akkerlaag. De overgang van deze twee lagen is over het algemeen zeer scherp, maar op enkele plaatsen is de oude akkerlaag door onbekende redenen vermengd geraakt met de C-horizont. De akkerlaag bestaat uit grijs homogeen matig fijn zand en de dikte van deze laag is gemiddeld 20 centimeter. De C-horizont bestaat uit matig fijn geel dekzand. In het oostprofiel is te zien dat de C-horizont, in het zuidelijke gedeelte, door een uit drie lagen bestaande recente bouwvoor wordt doorsneden.

Afb. 6
Het deel van het oostprofiel waar de C-horizont door een uit drie lagen bestaande recente bouwvoor wordt doorsneden

Op enkele plaatsen is de natuurlijke bodem beschermd geweest door een opgebrachte akkerlaag terwijl op andere plaatsen delen van de C-horizont zijn doorgraven door recente bodemverstorende activiteiten.

Afb. 7
Deel van het noordelijke profiel, waar de oude akkerlaag en de top van de C-horizont vermengd zijn

7.2 Sporen en structuren

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn er 22 spoornummers uitgedeeld, daarvan zijn er 6 nummers uitgedeeld aan lagen in profielen. De overige 16 sporen bestaan uit 3 sporen die te maken hebben met een zandweggetje, 3 paalsporen, 2 natuurlijke sporen, 7 recente verstoringen en 1 spoornummer is uitgedeeld aan een spoor dat niets bleek te zijn en vervallen is.

Zandweggetje

Dwars door de werkput lopen twee noordoost-zuidwest georiënteerd stroken (spoor 001 en 006) die waarschijnlijk de begrenzing van een zandweggetje vormden. Spoor 006 is waarschijnlijk een perceelsgreppeltje geweest. Spoor 001 was zeer ondiep en op sommige plaatsen zelfs helemaal niet meer zichtbaar in de coupe. In het vlak van de werkput was dit spoor vaag te herkennen aan de licht grijze gevlekte vulling die zich wel duidelijk aftekende ten opzichte van de C-horizont. Waarschijnlijk geeft dit spoor de rand van het weggetje aan. Tussen deze twee sporen zijn karrensporen aangetroffen (S 003). De karrensporen waren opgevuld met licht grijs zand, ook waren enkele karrensporen gevuld met donkerbruin zand (afb. 8). Tussen de stroken zijn ook bandensporen aangetroffen (afb. 9).

Op de topografische militaire kaarten van 1850-1864 en 1896 is het zandweggetje te zien tussen de akkers. Het weggetje liep van de huidige Pennendijk richting het zuidoosten, waar het op de huidige Anneville-laan aansloot. Op de kadastrale minuutplan van 1824 wordt het zandweggetje niet aangegeven, maar zijn wel perceelscheidingen zichtbaar op deze

locatie (afb.10). Het weggetje heeft parallel aan deze perceelsgrenzen gelegen. Op de topografische kaart van 1980 is het weggetje nog zichtbaar. Het zal in gebruik zijn geweest totdat er in de jaren '80 de huidige woonwijk werd gebouwd.

Spoor 005 is mogelijk een bandenspoor, en duidt waarschijnlijk op recent gebruik van het zandweggetje. In dit spoor is 19e eeuws aardewerk gevonden.

Afb. 8
**Coupe van de karren-
sporen (S 003)**

Afb. 9
**Coupe van spoor 005,
mogelijk een banden-
spoor**

Afb. 10
**Kadastrale minuut-
plan 1824 met
huidige topografie,
waarop het weggetje
niet is aangeduid,
maar waar wel
de perceelsscheiding
te zien is. (plangebied
rood omcirkeld)**

paalsporen

De drie paalsporen (S 004, S 008 en S 016), liggen verspreid over de werkput. De vorm van deze sporen in het vlak en in de coupe is verschillend en de vulling is niet vergelijkbaar. De drie paalsporen vormen geen structuur. Spoor 008 en 016 zijn recent en spoor 004 is te dateren in de nieuwe tijd B/C (1650-heden).

verstoringen

Ten noordoosten van het zandweggetje liggen verschillende recente verstoringen. In de bouwvoor en in twee sporen zijn vondsten aangetroffen deze vondsten worden gedateerd in de nieuwe tijd.

Afb. 11
Topografische militaire kaart
(links 1859-1864, rechts 1896) plangebied rood omcirkeld

7.3 Vondsten

In totaal zijn er 3 vondstnummers uitgedeeld, behorend tot de bouwvoor, en de sporen 004 en 005. De vondsten uit de bouwvoor zijn flessen van glas en keramiek en wat aardewerk fragmenten, gedateerd in de nieuwe tijd. De vondsten uit spoor 004 zijn aardewerk en bouw materiaal, en een fragment metaal. Het fragment aardewerk uit dit spoor is te dateren in de 19e-20e eeuw. Uit spoor 005 is een fragment 19e eeuws aardewerk gekomen.

8

CONCLUSIE

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft bevestigd dat er op deze locatie geen middeleeuwse bewoning heeft plaatsgevonden. Verder zijn er ook geen sporen aangetroffen die dateren van voor de nieuwe tijd. Het terrein is mogelijk als landbouwgrond bewerkt. Door het plangebied heen liep een 19e-eeuws zandweggetje vanaf de huidige Pennendijk richting het zuidoosten, waar het op de huidige Anneville-laan aansloot. Dit weggetje liep parallel aan de perceelsgrenzen tussen de akkers. Het zandweggetje is in gebruik geweest totdat de huidige jaren '80 woonwijk werd gebouwd, en is nog zichtbaar op de topografische kaart van 1980.

De overige sporen laten zien dat het terrein zwaar verstoord is door recente activiteiten. Tijdens het veldonderzoek zijn weinig vondsten aangetroffen.

8.1 Beantwoording onderzoeksvragen

In deze paragraaf zullen de gebiedsspecifieke onderzoeksvragen die op pagina 9 zijn weergegeven worden beantwoord. De aanwezige archeologische dataset kon helaas de algemene onderzoeksvragen van pagina 10 en 11, die uit het PvE afkomstig zijn, niet beantwoorden.

Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?

Er zijn geen sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aangetroffen tijdens het inventariserend veldonderzoek.

Zijn er sporen uit het neolithicum, de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?

Er zijn geen sporen uit het neolithicum, de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aangetroffen tijdens het inventariserend veldonderzoek.

Hoe is het gebied gebruikt vanaf de middeleeuwen? Is er sprake van middeleeuwse bewoning?

Er zijn tijdens het veldonderzoek geen sporen van middeleeuwse bewoning aangetroffen. Het is niet duidelijk hoe het gebied gebruikt is vanaf de middeleeuwen. Wel is er een oude akkerlaag zichtbaar in de bodemprofielen, dus mogelijk is het gebied als akkerland bewerkt.

Zijn er sporen van ontginning aanwezig?

In de bodemprofielen is een oude akkerlaag aanwezig bovenop de C-horizont. Het gebied is ontgonnen en er is vruchtbare grond op het terrein aangebracht. Het is moeilijk vast te stellen wanneer deze ophoging heeft plaatsgevonden. De scheiding tussen de akkerlaag en de C-horizont is over het algemeen scherp in de profielen. Op sommige plekken is de C-horizont echter vermengd met de oude akkerlaag. Het is niet duidelijk hoe deze vermenging veroorzaakt is.

Is er sprake van een plaggendeck en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?

Er is sprake van een plaggendeck, maar hier is geen ontwikkeling of datering in te herkennen. Het betreft één oude akkerlaag, het terrein is niet meerdere malen opgehoogd.

Is er bebouwing aanwezig geweest?

Behalve de recent afgebroken bebouwing op het terrein, zijn er geen sporen aangetroffen van andere bebouwing.

Zijn er nog andere (bewonings)sporen?

Er zijn karrensporen, met aan weerszijden hiervan twee parallel lopende stroken, aangetroffen in het vlak. Een van deze stroken was waarschijnlijk een perceelsgreppeltje. Deze sporen vormen samen een voormalig zandweggetje en de begrenzing daarvan. Het zandweggetje is te zien op de topografische militaire kaarten van 1850-1864 en 1896. Het weggetje lag tussen de akkers en liep van de huidige Pennendijk richting het zuidoosten alwaar het aansloot op de huidige Anneville-laan. Op de kadastrale minuutplan van 1824 is geen zandweggetje aangegeven maar zijn wel de perceelscheidingen te zien. Het zandpad heeft parallel aan de perceelsgrenzen gelegen. Het is waarschijnlijk tot de jaren '80 in gebruik geweest. Verder zijn er nog drie paalsporen en een aantal recente verstoringen aangetroffen.

Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd?

Er zijn tijdens het inventariserende veldonderzoek geen sporen uit de Spaanse tijd aangetroffen.

Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?

Tijdens het veldonderzoek zijn er alleen sporen afkomstig uit de 19e en 20e eeuw aangetroffen. Het zandweggetje dateert uit de 19e eeuw en heeft parallel aan de perceelsgrenzen gelegen. Het weggetje is te zien op topografische militaire kaarten van 1850-1864 en 1896. Verder zijn er drie losse paalsporen en enkele recente verstoringen gevonden.

Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

De informatiewaarde van de aangetroffen sporen is laag. De waardering van de sporen wordt in hoofdstuk 9 nader toegelicht.

9

WAARDERING EN AANBEVELING

De vindplaats wordt gewaardeerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.1(KNA 3.1). Dit waarderingsproces vindt plaats in een aantal stappen:

- 1 Waardering op basis van belevingsaspecten, waardering op basis van 'schoonheid' en 'herinneringswaarde'.
- 2 Waardering op basis van fysieke criteria, waardering op basis van 'gaafheid' en 'conservering'.
- 3 Waardering op basis van inhoudelijke criteria, waardering op basis van zeldzaamheid, informatie waarde, ensemblewaarde en representativiteit.

Tabel 1
scoretabel waarde-
stelling uit de KNA 3.1
waarbij 1 de laagste
waarde en 3 de hoog-
ste waarde is

waarden	criteria	scores
beleving	schoonheid	nee
	herinneringswaarde	nee
fysieke kwaliteit	gaafheid	1-2
	conservering	2
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	1
	informatiewaarde	1
	ensemblewaarde	1
	representativiteit	n.v.t.

- 1 De criteria schoonheid en herinneringswaarde zijn alleen van toepassing op archeologische vindplaatsen die nog zichtbaar zijn in het landschap. Hier is dat niet het geval daarom is de belevingswaarde niet van toepassing op het onderzochte terrein.
- 2 Het criterium 'gaafheid' krijgt een lage tot middelhoge score. De aangetroffen sporen waren zeer duidelijk zichtbaar in het vlak maar dit komt waarschijnlijk door de geringe ouderdom van de sporen. Het criterium conservering krijgt een middelhoge score. Hoewel er weinig materiaal is gevonden, was de conservering van de vondsten goed. Daarbij moet worden opgemerkt dat er alleen anorganisch materiaal zoals glas, aardewerk en metaal is gevonden. Er kan dus niets geconcludeerd worden over de conservering van andere (organische) materiaalcategorieën. Bovendien zijn alle vondsten afkomstig uit de 19e en 20e eeuw en dus van recente aard.
- 3 Het criterium zeldzaamheid krijgt een lage score. Het zandweggetje en de paalsporen zijn niet zeldzaam en worden vaker bij archeologische onderzoeken aangetroffen.

Het criterium informatiewaarde krijgt eveneens een lage score. Het zandweggetje dateert uit de 19e eeuw, en is zelfs zichtbaar op topografische militaire kaarten. Het geeft aan dat daar tussen de akkers een weggetje langs een perceelsgrens heeft gelopen. De ensemblewaarde van de aangetroffen sporen is dan ook klein. De representativiteit is op deze vindplaats niet van toepassing.

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft plaatsgevonden op de locatie waar het terrein verstoord zal worden door de nieuwbouw van een woning. Daar waar een gebouw was afgebroken was de ondergrond al zodanig verstoord dat archeologisch onderzoek niet meer informatie op zou leveren. Er is hier geen sprake van een behoudenswaardige vindplaats. Vervolgonderzoek op deze locaties wordt daarom niet geadviseerd.

10

literatuur

- Bles, B.J., R. Visschers, 1983. Bodemkaart van Nederland schaal 1 : 50 000. Toelichting bij de herziene uitgave van blad 50 West Tilburg, Stiboka, Wageningen.
- Centraal College van Deskundigen, 2006. Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1, Gouda.
- Koot, C. en R. Berkvens (red.), 2004, Bredase Akkers Eeuwenoud. 4000 jaar bewoningsgeschiedenis op de rand van zand en klei (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 102/ Erfgoedstudies Breda 1), Breda.
- Kranendonk, P., P. van der Kroft, J. Lanzing & B. Meijlink (red.), 2006, Witte vlekken ingekleurd. Archeologie in het tracé van de HSL, (RAM 113) Amersfoort.
- Leenders, K.A.H.W., 2006. Cultuurhistorische landschapsinventarisatie gemeente Breda, Breda.
- Peters, F.J.C., 2009. Programma van Eisen, Pennendijk 44 Ulvenhout, Inventariserend veldonderzoek proefsleuven (Programma van Eisen 2008-13), Breda.
- Roymans, J.A.M., S. de Decker, 2001. Herinrichtingsgebied Ulvenhout-Galder, provincie Noord-Brabant; een gedetailleerde archeologische advieskaart, (RAAP-rapport 683) Amsterdam.
- Stiboka, 1964. Toelichtingsboekje bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1 : 50 000. Kaartblad 50 West, Stiboka, Wageningen.

Websites

www.watiswaar.nl
www.archis.nl

Afbeeldingen

<i>Afbeelding 3</i>	Leenders, K.A.H.W., 2006. Cultuurhistorische landschapsinventarisatie gemeente Breda, Breda.
<i>Afbeelding 4</i>	www.archis.nl
<i>Afbeelding 10</i>	www.watiswaar.nl

Noten

- 1 www.archis.nl
- 2 Stiboka 1964; Bles et al., 1983.
- 3 Leenders, 2008.
- 4 Leenders, 2006.
- 5 www.watwaswaar.nl; Leenders, 2006.
- 6 Roymans en De Decker, 2001.
- 7 Koot en Berkvens, 2004; Kranendonk et al., 2006

bijlage 1: Sporenlijst

Put	Spoor	Spooraard	Begin_Per	Eind_Per	Nap_Onder	Nap_Boven	Opmerking
1	0	LG	NTC	NTC	-	-	bouwvoor
1	1	WG	NTC	NTC	-	5,1	als spoor 006
1	2	NAT	NTC	NTC	-	5,02	vervallen
1	3	KS	NT	NT	4,98	5,02	-
							recent
1	4	PG	NT	NT	4,6	4,88	-
1	5	VERST	NTC	NTC	4,74	4,84	-
2	6	GR	NTC	NTC	4,82	4,86	-
2	7	REC	NTC	NTC	-	4,81	-
2	8	PG	NTC	NTC	4,52	4,86	-
2	9	REC	NTC	NTC	-	4,86	-
2	10	REC	NTC	NTC	-	4,9	-
2	11	REC	NTC	NTC	-	4,85	-
2	12	REC	NTC	NTC	-	5,15	-
2	13	REC	NTC	NTC	-	5,08	-
2	14	VERV	-	-	-	4,99	vervallen
2	15	NAT	-	-	-	5,05	vervallen
2	16	PG	NTC	NTC	4,97	5,07	recent
2	17	A	-	-	-	-	-
2	18	LG	-	-	-	-	-
2	19	LG	-	-	-	-	recente puinlaag
2	20	AKR	-	-	-	-	-
2	21	LG	-	-	-	-	C-horizont
2	22	LG	-	-	-	-	vermenging spoor 021 en 020

bijlage 2: Vondstenlijst

barcode	veldvondst	put	vlak	spoor	spoorraad	vulling	segment	categorie	subnr	aantal	gewicht	object	archcompleet	opmerking	begin per	eind per
BR-225-09.001CER	BR-225-09.001	1	1	0	LG	1	1	CER	-	2	32,4	-	onwaar	1x rood, 1x steengoed	NTC	NTC
BR-225-09.001CER1	BR-225-09.001	1	1	0	LG	1	1	CER	1	1	682	kan	onwaar	AW3159 1x steengoed fles met op de zijkant de tekst "WENNEKER & Co. DISTILLATEURS SCHIEDAM ANNO 1730"	NTC	NTC
BR-225-09.001GLS1	BR-225-09.001	1	1	0	LG	1	1	GLS	1	1	293,1	fles	onwaar	GL665 1x bruin complete fles	-	-
BR-225-09.001GLS2	BR-225-09.001	1	1	0	LG	1	1	GLS	2	1	219,5	fles	onwaar	GL664 1x blank compleet, op zijkant staat "PETROLE HAHN"	-	-
BR-225-09.001GLS3	BR-225-09.001	1	1	0	LG	1	1	GLS	3	1	292,7	fles	onwaar	GL663 1x bruin compleet	-	-
BR-225-09.001MTL	BR-225-09.001	1	1	0	LG	1	1	MTL	-	1	161,8	-	onwaar	MT8053 1x mogelijk porseleinen zalfpotje met deksel waar glas in vast- geroest zit	-	-
BR-225-09.002BWM	BR-225-09.002	1	1	4	PG	1	1	BWM	-	2	8,8	-	onwaar	1x geel, 1x rood fragment	-	-
BR-225-09.002CER	BR-225-09.002	1	1	4	PG	1	1	CER	-	1	2,3	-	onwaar	1x wit	NT	NT
BR-225-09.002MTL	BR-225-09.002	1	1	4	PG	1	1	MTL	-	1	23,7	-	onwaar	MT8054 1x onbekend	-	-
BR-225-09.003CER	BR-225-09.003	1	1	5	VERST	1	1	CER	-	1	19,7	-	onwaar	1x rood	NT	NT

Aardewerk determinatielijst

vondst nr	spoor nr	spoorraad	vulling nr	betrouwbaarheid	periode	19 steengoedp plus	25 roodbakend AW	36 industrieel	opmerking
BR-225-09.001CER	000	bouwvoor	1	-	NTC	1	1	-	-
BR-225-09.003CER	005	verstoring	1	-	NT	-	1	-	-
BR-225-09.001CER1	000	bouwvoor	1	-	NTC	1	-	-	jeneverfles met op de zijkant "WENNEKER & Co, DISTILLATEURS SCHIEDAM ANNO 1730"
BR-225-09.002CER	004	paalgat	1	te weinig materiaal	NT	-	-	1	-

bijlage 3: Alle sporenkaart

bijlage 5: Onderzoekslocatie op de kaart met het Actueel Hoogtebestand Nederland

projectie op AHN

code BR-225-09

0 180 360 720 Meter